

dogajanja, vse bolj manevrski prostor velesil in terorizma, kot pa samostojna, individualna sila? Kaj na primer pričakujemo od Srednje Evrope, od te blede cvetlice, ki uspeva v zatišju zgodovine in se ji približujemo, kot da je ne bi sami odločilno zaznamovali s svojo narodno izkušnjo? Kaj se je resnično spremenilo v odnosih narodov Srednje Evrope, ali drugače povedano, kaj je človek več kot kratica, znak, kaj so narodi več v globalnem pomenu?

Obujanje ječe majhnih narodov gre mimo cilja, dokler ne upošteva, tretje, svetovne komponentne. V dobi entindividualizacije je poudarjanje lastne identitete vsekakor subverzivno, nujno početje. A ne na račun spomina, zgodovinske pozicije, ki jo morejo Slovenci zaobjeti samo, če upoštevajo lastne robove, če upoštevajo ranljivost in ogroženost majhnega. Kot rečeno, Evropa je svojo vlogo odigrala in mi, ki smo kolikor toliko odnesli pete, a ne samo mi, naj ji pojemo hvalospeve, brez razumevanja za druga dogajanja v svetu? In ali nima literatura Slovencev svoje mesto v Evropi, v svetu, da govori o izkušnji majhnosti in ovrženosti?

To mi narekuje periferija.

Misel je vez med vsemi literaturami sveta in o njej sem danes hotela govoriti kot o sestavnem delu literarnega ustvarjanja, ker jo nekateri še vedno gledajo postrani, ker je neoprijemljiva in krhka, obenem pa nepopisno vztrajna. Končno pomeni tudi več. Zato od literature, pa naj nastaja kjerkoli, posebno pa še od slovenske, pričakujem več, torej vse, nič več, nič manj.

Koroška slovenska literatura in avstrijski literarni prostor

Jani
Oswald

Najbrž se zdaj spuščam v tvegano početje, da analiziram odnos slovenske literature na Koroškem do avstrijskega kulturnega prostora, ker na to razmerje vpliva vrsta zunajliterarnih in protiliterarnih dejavnikov, rekel bi celo, da tvorijo ta odnos v prvi vrsti politični in gospodarski faktorji. Kolikor in kako se nazadnje pretaka tudi kultura oz. literatura prek teh kanalov, se to

dogaja bolj ali manj mimogrede in je pravzaprav v celoti manj pomembno, čeprav v marsičem tipično. Torej — naša literatura in avstrijska kultura. Kaj pa je sploh »avstrijska kultura«? Če jo pojmujejo kot tipiziran, individualiziran, umetniški izraz neke družbene zavesti, bomo morali nujno spraševati po avstrijski zavesti. Avstrijci so se kljub dolгим in mogočnim državnim tradicijam, kljub znamenitim kulturnim koreninam le mukoma, počasi in večidel proti svoji volji dokopali do lastne nacionalne identitete. Odpopkovanje od nemštva še vedno ni končano — zaradi jezika najbrž nikoli ne bo — in še vedno zaostaja npr. za nemško govorečo Švico. Pa vendar govorimo npr. o

avstrijski literaturi in jo naseljujemo že v takšna obdobja, ko o kakem razširjenem »avstrijskem« mišljenju še sploh ne more biti govora. Grillparzer, Stifter, Schnitzler, to niso nemški avtorji, da o Nestroyu ali Krausu niti ne govorimo. Pa tudi Mozart ne bo nikjer veljal za nemškega komponista, čeprav v njegovem času še nimamo Avstrijca kot narodni subjekt. Da je zlezla neka zabavnoglasbena plošča z naslovom Amadeus — Amadeus dvesto let pozneje na prvo mesto ameriške hit lestvice, z avstrijstvom nima nobenega opravka, prej že z avstrijskim prilagajanjem poskusom svetovnega nadvladovanja coca-cola-kulture. A vrnimo se k zastavljeni temi. Tudi sodobna avstrijska literatura ni brez nacionalnega protislovja, saj se orientira še vedno, že spet?, po zahodnonemškem knjižnem trgu. Bauer, Turrini, Jelinek, Jandl, Mayröcker — brez progresivne socialdemokratske kulturne politike, medtem že usahle v sedemdesetih letih, ti avtorji večinoma ne bi imeli avstrijskih, pač pa zahodnonemške založnike.

Odkod ta diskrepanca? Najbrž bo to odsev posebnega družbenega razvoja. Mar ni avstrijska država bolj ali manj podjarmila razna slovenska ljudstva, del italijanskega naroda, celo vrsto drugih narodnosti, se vedno spet pretresla zaradi mogočnega madžarskega elementa v lastnih mejah, medtem ko je na zunaj tekmovala s Prusijo za vodilno mesto pri združevanju in konstituiranju nemškega naroda? Mar ni mogočna avstrijska socialdemokracija ne samo iz zgrešene taktike, temveč zaradi globalnih ideoloških napak usmerjevala avstrijsko delavstvo po prvi svetovni vojni v velenemški socialistični preobrat in tako nehote olajšala nacionalsocialistom delo pri zbrisanju Avstrije z zemljevida? Mar ni bila določena a-nacionalnost že od nekdanj sestavnih del v izoblikovanju avstrijske narodne zavesti? Ödön von Horvath more biti samo Avstrijec. Celo anti-nacionalnost bi prištel semkaj, nemški nacionalizem. Kaže, da se je avstrijstvo izoblikovalo za dobršen del tudi prek svoje lastne negacije — in po mojem ni naključje, da je Braunau prav avstrijsko mesto.

In danes, po slabo prebavljeni nacistični travmi, po politični konsolidaciji v črno-rdeči koaliciji (oz. pred njeno drugo naklado), po samozavestnem deceniju svetovljana Kreiskega: kljub nevtralnosti se večja gospodarska odvisnost od EGS in posebno ZRN, vse večja je razprodaja tradiranih kulturnih ljudskih vrednot, vse bolj so upravičeni dvomi o vojaški samostojnosti, čeprav morda, ker je Avstrija med večjimi izvozniki orožja na svetu in je tu vse večje usklajevanje sredstev javnega obveščanja z ideološko strategijo zahoda — upajmo, da bo ORF pod Podgorskim vsaj za odtenek drugače usmerjen — pa še in še in še. V naši manjšinski dikciji bi bila to asimilacija Avstrijcev. Tem elementom spodbijanja narodne samostojnosti navzven se pridružuje še element zlagane ideologije o razredni harmoniji s pomočjo tako imenovanega socialnega partnerstva navznoter. Veliki deli avstrijskega prebivalstva so, če tako hočete, podvrženi tudi še socialni, politični, ideološki asimilaciji močnejšemu razredu, močnejšemu narodu. To je posebna tragika avstrijske demokracije, ki ima svoje korenine že v kolaboriranju delavskega vrha z vrhovi meščanstva za časa monarhije. Danes seveda so »proletci v nadelštrajfu« najboljši menezherji kapitalizma. Bratje, le k soncu, k svobodi, kdo bi si mislil, da se

bo ta vodilna progresivna družbena sila v našem stoletju do danes tako shavžvala — Vranitzky: »Ničesar ne obljubljam, česar ne bi mogel izpolniti«. Pika. Torej raje ničesar ne obljubljam. Namesto zavzetih družbenih ciljev je danes prisotna le še dezorientacija.

V takšnem zmešanem, shizofrenem prostoru brez izoblikovane identitete raste avstrijska kultura. Svetovljanstvo in provincializem si v njej lahko podajata roko, ne da bi se drug pred drugim morala sramovati.

Koroški Slovenci smo — ne samo geografsko — na robu tega občutljivega srednjeevropskega roba. Hkrati smo pa daleč oddaljeni od našega nacionalnega centra, za mejo pač. Nemški nacionalizem na Koroškem si prizadeva, da ostanemo tudi v avstrijskem merilu »zamejci«. Nobeno mittelevropsko diskutiranje, nobeno alpejadransko koketiranje tega ne more spraviti s sveta. Pa tudi shizofreni ali drugače duševno oboleli koroški Slovenci smo lepo integrirani v avstrijski družbeni sistem, hkrati pa izobčeni iz iste družbe, kar zadeva našo slovensko »alienacijo«. Naša slovenska »alienacija« (oprostite mi tujke, morda sem že malo preveč asimiliran) se kaže v pretežni meri kot negovanje jezika v siceršnjem kulturnem delovanju, v folklori, literaturi, odrski dejavnosti itd. To samo po sebi najbrž še ne bi zadostovalo za dezintegracijo. Šele povezava našega kulturnega delovanja z narodnopolitično situacijo slovenske manjšine na Koroškem pomeni za določene sile v Avstriji kamen spotike, ob katerem se hkrati tudi sami spotikavamo. Usoda slovenske kulture in s tem tudi slovenske literature na Koroškem se ne da ločevati od politične in družbene usode narodne skupnosti. Zanj je v povojnem obdobju značilna vzporednost splošno avstrijskemu razvoju: slovenska tiha diplomacija in permanentno tišlerovanje in zwitterovanje na vseh mogočih in nemogočih, visokih in višjih ravneh se je dogajalo najbolj v šestdesetih letih, v času velike koalicije; slovensko levičarsko študentsko in dijaško gibanje v sedemdesetih letih s pričetkom ob t. i. »korotanskem konfliktu« 1968 korespondira z obdobjem podobnih gibanj v Avstriji in v Evropi. Čas zamenjanja glasnega akcijskega gibanja koroških Slovencev je tudi čas vrnitve h konservativizmu v avstrijskem in evropskem merilu. To nikakor ni nepričakovana paralelnost, saj živimo ne nazadnje v zahodni Evropi in se določenim zakonitostim ne moremo izmikati. Dejstvo pa je tudi, da je kljub večkratni preorientaciji zeitgeista kontinuirano nazadovala in še nazaduje slovenščina, njen vpliv, manj njena reputacija — tu je solidarnostno gibanje v sedemdesetih letih spravilo marsikaj še na boljše — vse bolj nazaduje, in to je najpomembnejše, prakticiranje slovenščine v javnosti. Nevarnost izolacije za narodno skupnost se večja, možnosti utrjevanja celovite narodne identitete, ki presega lastne štiri stene, se manjša. In če smo že pri paralelah: pravkar smo ugotovili, da imajo Avstrijci z avstrijstvom ponekod svoje ljube težave. Zame je jasno: slovenska nacionalna nevroza in avstrijska nacionalna nevroza se vsaj na Koroškem deloma med seboj pogojujeta. Kdor se hoče rešiti iz prve, si mora izmisliti terapijo za obe.

A literaturi gre le redko za terapijo in recepturo, bolj jo morata zanimati anamneza in diagnoza miselnih tokov, čustvovanja, iz njih

izvirajočih problemov posameznikov. Ti posamezni narodni subjekti ležijo pri nas nedvomno v hujših depresivnih krčih.

Pa tudi sama slovenska literatura na Koroškem boleha: kljub kvalitativnemu skoku in kvantitativnemu razmahu po prelomnicah 1960 oz. — sicer manj razvidno pa vendar — okoli 1975, kljub zagotovitvi kontinuitete moramo priznati: ta literatura je še vedno omejena in se sama omejuje tako glede zvrsti, s katerimi išče svojega bralca, kot glede tém, ki se jih loteva, glede vsebinskih in formalnih prijemov, ki jih uporablja, glede načina produkcije in reprodukcije in končno, pa ne nazadnje, glede jezika, s katerim razpolaga.

Če si ogledamo literarno produkcijo zadnjih petindvajset let, opazimo v šestdesetih letih in zgodnjih sedemdesetih relativno močno zastopano prozo, nekaj dramskih poskusov, plodni scenarij, sorazmeroma malo poezije. Čim pogostejše se pojavlja mlajša generacija, tem bolj nazaduje proza, zamirajo dramski poskusi, se širi (ni nujno, da se razvija) poezija. Mislim, da ta razvoj, ki je v zadnjih treh, štirih letih očiten, korespondira s položajem slovenščine v avstrijski koroški javnosti: bolj ko potiskajo slovenščino v ozadje, v privatne kote, med nedostopne štiri stene, tem bolj ostaja literatura privatna, intimna, od zunaj nedostopna, hermetična. Seveda Korošci ne bi bili Korošci, če ne bi tega zapiranja vase prakticirali s posebno trmo in užitkom kot ne-kakšen defenzivni odpor morda celo pod geslom: »Poglejte, kako iz protesta lepo umiramo.« Poezija kot najbolj intimna literarna zvrst torej napreduje, ker manjšina nazaduje. Proza je po svoji naravi po navadi usmerjena bolj navzven v njej se izražata prej naša srednja in starejša generacija. Dramatike, ki z odra javno komunicira s svojo publiko, (gledalci, ki niso več bralci posamezniki) se koroški slovenski avtor očitno sploh ne loteva več.

Nekako se prepleta s to problematiko prej omenjena omejenost jezika. Če hočem napisati dramsko besedilo, bom moral segati po jeziku, ki ga tudi kdo v javnosti govori. Intakten slovenski »svet« pa danes obstaja samo še v obrobni področjih, tu na Obirskem morda, ali v Selah. Celovski Slovenec ali Borovčič ne živita več v jezikovno celovitem okolju, iz katerega bi lahko črpala dialoge za dramski tekst. Proza je navadno laže preverljiva in terja kot taka preverljivejše izražanje kakor poezija, v kateri so možnosti jezikovnega, vsebinskega in formalnega izmikanja oz. zamegljevanja navadno največje. Ob tem se moramo zamisliti.

Za podrobno analizo izbire tem bi bilo treba posebne študije, zato samo toliko: umiranje v kakršnikoli obliki se vleče kakor rdeča oz. črna nit skozi našo literaturo. Slovenski koroški avtor je ujet v manjšinsko vprašanje tudi tedaj, kadar se ga ne dotakne. In če se ga izrecno dotika, je ali cinik ali moralist. Značilno za našo šibkost in manjkajočo samozavest je na primer to, da naša literatura še ni mogla, kadar si je izbrala narodnostno tematiko — in to je pogosto — prekoračiti izhodišča narodno najbolj zavednega jedra. Kakšen vik in krik bi zganjali, če bi se kdo drznil osvetliti tipus narodnega odpadnika ne nujno v najslabši luči, morda celo kot pozitivnega junaka.

Potem je tu še poseben problem: sprejemanje literature. Koroški slovenski avtor ima zelo majhen krog bralcev. To je sicer problematika,

ki žuli tudi matično literaturo, vendar se z našo specifično situacijo kljub nenehnemu zatrtjevanju, da obstaja skupni kulturni prostor, ne da primerjati. Že restriktivni uvozni predpisi SFRJ za tuje publikacije nam onemogočajo globlje prodiranje v slovenski prostor.

V razmerju, ki ga skušam otipati, je pomembno dejstvo, da živi v Avstriji komaj peščica ljudi, ki bi znala brati našo literaturo v slovenskem izvirniku. Slovenščina kot tuj jezik pač ni tako privlačna kot italijanščina ali portugalsščina, da o svetovnih jezikih ne govorim. Naša komunikacija z avstrijskim prostorom teče izključno prek nemških prevodov naših besedil ali, kot nadomestek, prek govorjenja o naših tekstih. Z govorjenjem okrog literature, ki je v izvirniku skoraj nihče ne pozna in je prek dobrih prevodov le deloma dostopna, se cementira naša vloga eksotov v avstrijskem literarnem prizorišču. Ni jih mnogo, ki jih to prizorišče jemlje resno, čeprav nekateri avstrijski literati iz politične solidarnosti odpirajo nekaterim našim avtorjem vrata v avstrijsko literarno javnost. In morda bi od njih za ta del tudi preveč pričakovali, da bi nas oficialno avstrijsko literarno prizorišče popolnoma resno jemalo, saj celo literarne opozicije deloma ne jemljejo resno. Oglejmo si samo odnos mnogih avstrijskih pisateljev do pojma Heimat (domovina). Ali ga povezujejo z reakcionarnimi, fašistoidnimi, če gre dobro, samo s kičasto folklorističnimi stereotipi, ali pa ga odklanjajo kot perfidno družbeno laž in se iz domovine norčujejo. Saj smo že zgoraj ugotovili, da imajo Avstrijci velike težave s sprejemanjem lastne identitete, in tu nekje mora biti naseljena tudi domovina, Heimat. Dopovej kakemu takemu, da ljubiš svojo slovensko domovino na Koroškem, pa da zaradi tega še nočeš biti jodeltodelski idiot, (to pa zares nismo, mar smo?), pa boš vse razumel.

Nadalje: Literatura se more razvijati samo v komunikaciji z javnostjo, brez bralcev, brez kritike ne bo daleč prišla. Da število naših bralcev nazaduje, sem že omenil. Če pomislim v tej zvezi na nemško-nacionalne poskuse, da zadušijo slovenski pouk v koroških šolah, se mi zdi slovenska literatura na Koroškem tudi s te strani ogrožena. Vizija, da bo nekega dne sploh zmanjkalo slovensko beročih ljudi na Koroškem, ni od daleč izposojena. Seveda, bralci so še, a ni več oz. še vedno ni literarne kritike. Stara pesem. Doslej so iskali razni komentatorji tukajšnje literarne scene vzrok v dejstvu, da pač primanjkuje piscoh, razgledanih osebnosti, brez kritikov menda ni kritike. Iščejo vzroke tudi v močnih osebnih odnosih med koroškimi avtorji, ki onemogočajo kritičen pretrsek naše literature, ker bi resnična kritika kar hitro sprožila ljubosumje, užaljenost, zavist itd. Takšne banalnosti so seveda tudi krive, da kritike ni, resnične vzroke pa je vendarle treba iskati drugje. Če izhajamo iz močno pohabljenе strukture, ki je dandanes značilna za našo literaturo, tako od producentov kakor tudi od recipientov, če upoštevamo majhnost in zaprtost naše javnosti, če pomislimo, da je literarno ustvarjanje koroških slovenskih avtorjev brez izjeme amatersko, ker od tega nihče ne more živeti, se ne smemo čuditi, da ne more uspevati avtohtona kritika. Če bi mahnili po lipuševski, bi lahko tudi rekel, da ima vsaka literatura kritiko, ki si jo zasluži.

Izhod iz dvojno zarobljene izolacije vidim samo v poudarjanju naših posebnosti ob hkratnem brezkompromisnem odpiranju navzven. Postavimo se vendar na prepih. Naša odpopkovanost je tudi možnost, kaj bi se je bali ali sramovali. Bodimo malo manj obzirni do oficialne narodnopolitične linije, bodimo malo manj previdni sami s seboj. Tvegajmo in izživljajmo svoje nevroze in travme, pa ne v ozkih metodičnih okvirih, ki jih nam ponujata kaka Ljubljana ali kak Dunaj s svojimi kratkotrajnimi literarnimi modami. Oh, če bi se dalo brez dokončne izgube kulturne identitete izživljati slovensko narodnostno bolezen in avstrijsko nacionalno perversnost, po možnosti oboje, ne glede na posledice! Saj to je mogoče, treba se je samo — asimilirati: iz zavednega zavezanega Slovence, iz nezavednega Avstrijca v izkoreninjenega metuljčka brez odgovornosti narodu, ali pa v dvojezičneža posebne vrste, ki ga mostovi med narodi ne brigajo več, niti narodi ob mostovih. Bolje, da ne. Na lastni koži namreč trenutno občutim takšno razkrajanje, ki se celo dogaja proti moji volji, prijel se mi je neke vrste duhovni AIDS, in že zdaj slutim, da se bo to končalo v travmatični in depresivni polomiji. Vplivu okoliščin ne uideš, tudi ne, če se jim stalno izmikaš.